

BUDAÖRS
EGYEDI TÁJÉRTÉKEINEK KATASZTERE

2006

BUDAÖRS
EGYEDI TÁJÉRTÉKEINEK KATASZTERE

Készítette:

Csima Péter, táj- és kertépítész mérnök

Kabai Róbert, táj- és kertépítész mérnök

Munkatársak:

Gyenes Andrea

Szente Viktória, táj- és kertépítész mérnök

Megbízó: Budaörs Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala

A kataszter Budaörs Város Önkormányzata és Kisújfalu Önkormányzata által az INTERREG III/A „Határon átnyúló természetvédelmi együttműködés” Magyarország-Szlovákia-Ukrajna Szomszédsgái Programjához „Budaörs és Kisújfalu – a határon átnyúló természetvédelmi együttműködés új modellje” című pályázat keretében készült.

4T Bt, BCE Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

2006

ELŐZMÉNYEK

Budaörs Város Önkormányzatának Polgármesteri Hivatala megbízásából 2006. június–szeptember folyamán került sor a település egyedi tájértékeinek teljes körű, a közigazgatási terület egészére kiterjedő felmérésére. Az ennek eredményeként összeállított dokumentáció Budaörs tájértékeinek első önálló katasztere.

A kataszterezés az elmúlt években a városban végzett más jellegű, a települési értékvédelemmel kapcsolatos szakmai felmérések anyagainak ismeretében folyt, írásos helytörténeti források mellett történeti térképek feldolgozására is támaszkodva. Külön köszönet illeti a szöveges dokumentáció végén felsorolt szóbeli adatközlőket, akik tájékoztatásukkal segítették a munka eredményességét.

AZ EGYEDI TÁJÉRTÉK FOGALMA

A természet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény a következőképpen határozza meg az egyedi tájérték fogalmát: “Egyedi tájértéknek minősül az adott tájra jellemző természeti érték, képződmény és az emberi tevékenységgel létrehozott

tájalkotó elem, amelynek természeti, történelmi, kultúrtörténeti, tudományos vagy esztétikai szempontból a társadalom számára jelentősége van.” Az 1999-ben kiadott MSZ 20381 szabvány az egyedi tájértékeket két csoportba: természeti és kultúrtörténeti egyedi tájértékek közé sorolja. Azt is rögzíti, hogy nem tárgya a szabványnak országos jelentőségű védett természeti terület és védett természeti érték. Az elmúlt években kialakult országos gyakorlatnak megfelelően azonban a kataszterbe bekerültek a védett természeti területeken lévő azon tájjelemek is, amelyek nyilvánvalóan nem játszottak szerepet az adott terület védetté nyilvánításában. Bár a szabvány a műemléki védettségű objektumokat nem zárja ki az egyedi tájértékek lehetséges köréből, az eddigi gyakorlatnak megfelelően azok nem kerültek a kataszterbe.

MÓDSZER

A kataszter felépítése, az egyes adatlapok tartalma megfelel az említett szabványban foglaltaknak. Formai megjelenése, valamint az egyes tájértékek szakmai értékelése a felmérést végző kutatócsoport által kialakított módszertan szerint

készült. Az adatlapokon a tájértékek főbb jellemzői közt az EOTR koordináták is szerepelnek, amennyiben a helyszín azonosítása nélkül nehézséget okozna.

Az egyedi tájérték katasztereket sehol nem tekintjük lezárt, végleges dokumentációnak. Előkerülhetnek a településen jelenleg nem ismert egyedi tájértékek, és számítani lehet egyes, veszélyeztetett tájértékek eltűnésére is. Újabb kutatások eredményeként a kataszterben lévő adatok a jövőben pontosíthatók, kiegészíthetők.

Budaörs közigazgatási területén a jelentősebb *természeti értékek* területi védelemben részesülnek – a kiemelt oltalom két területi kategóriájában: a Budai Tájvédelmi Körzet részeként, illetve a Törökugrató helyi jelentőségű természetvédelmi területen. A védett területeken kívül eső településrészeken az ember tájalkító tevékenysége oly mértékben érvényesült, hogy természeti értéként jelentős tájalkotó elemek nem maradtak fenn.

A településen nagy számban található a helyi örökségvédelem szempontjából jelentős *kultúrtörténeti egyedi tájértékek*. A kultúrtörténeti egyedi tájértékek jellemzője, hogy valamely közösség számára jelentőssé váltak: azokat a közösség építette, készítette, használta vagy használja, illetve

érzelmileg kötődik hozzá. A közösség az esetek többségében az adott település lakossága vagy annak egy csoportja, de lehet nagyobb térség közössége, a társadalom valamely rétege is. A tájérték egyaránt lehet a település beépített területén vagy külterületén, de fontos, hogy önállóan (környezetével együtt) jelenjen meg, önmagában érzékelhető/értékelhető legyen.

A kataszter készítői Budaörs egyedi tájértékeinek besorolásában a témával kapcsolatos legújabb tájvédelmi kutatások eredménye alapján meghatározott *csoportosítást és típusmegnevezéseket* alkalmazták, ami az MSZ 20381 szabványban megadott besorolás szakmailag indokolt és megalapozott továbbfejlesztése. Eszerint a tájértékek típuscsoportokba, illetve azokon belüli vagy önálló típusokba sorolhatók, meghatározható a tájértékek fajtája és egyes esetekben a fajtán belüli változat. A kataszteri lapokon a szükséges esetekben a típussal együtt szerepel a típuscsoport megjelölése. A változatok a tájérték megnevezéséből állapíthatók meg.

A FELMÉRÉS EREDMÉNYE – BUDAÖRS EGYEDI TÁJÉRTÉKEINEK ÖSSZEFOGLALÓ ISMERTETÉSE

A város közigazgatási területén fellelt, 55 adatlapon kataszterbe vett 76 kultúrtörténeti egyedi tájérték a következő típuscsoportokba, illetve azokon belüli típusokba tartozik:

- településsel kapcsolatos emlékek típuscsoportja
típusai: építészeti emlék, vallási emlék, határjel, földmérési emlék, temetkezési emlék, kertépítészeti emlék
- közlekedéssel kapcsolatos emlékek típuscsoportja
típusai: vasúti, légi közlekedéssel kapcsolatos emlék
- termeléssel kapcsolatos emlékek típuscsoportja
típusai: agrártörténeti, erdőgazdálkodási, bányászati emlék
- turizmussal kapcsolatos emlék
- történelmi személlyel, híres emberrel, történelmi eseménnyel kapcsolatos emlékek típuscsoportja
típusai: történelmi személlyel kapcsolatos emlék, híres emberrel kapcsolatos emlék, helytörténeti eseménnyel kapcsolatos emlék, háborús temetkezési emlék, hősi emlékmű

Településsel kapcsolatos emlékek

Épületek, építmények

A település nagy számú régi épülete, építménye közül kizárólag a műemléki védelem alatt nem álló, korábban vagy jelenleg közösségi hasznosításúak kerültek egyedi tájértékként a kataszterbe. Közülük a legrégebbi emlék a romos állapotú **Csiki-pince**, a 18. század közepén épített és 1945-ben elpusztult Csiki-csárda pincéjének maradványa. A középkorban önálló településre, Csik falura, emlékeztető egyetlen épített emlék. Emellett az elmúlt évszázadok kereskedelmére és Budaörs fontos átmenő közlekedési szerepkörére is emlékeztet. Az 1889-ben alapított Budaörsi Önkéntes Tűzoltó Egyesület 1914-ben épült – a közelmúltban szépen helyreállított – **tűzoltó szertára** a település központjában, annak meghatározó helyén áll. Fontos szerepet töltött be a város életében, biztonságában. Az egykori kamaraerdei Zichy birtok majorjához tartozó, eklektikus stílusú **régi víztorony** egyaránt építészeti és az ivóvízellátással kapcsolatos emlék. A Törökugrató északnyugati lábánál található az 1937-ben megnyitott repülőtér **légvédelmi központjának** építmény maradványai: teraszok, kerti lépcsők, támfalak, kerítések és sziklába vájt

helyiségek. Az együttes egyaránt építészeti és hadászati védelmi emlék.

Vallási emlékek

A vallási emlékek nagy száma miatt azokat fajtájuk szerint csoportosítva ismertetjük: így külön soroljuk fel a kápolnákat, a feszületeket és keresztek, a védőszentek szobrait, az egyéb szakrális szobrokat, a képtartó oszlopokat és a képesfát.

Kápolnák

A település mind a négy kápolnája a településkép meghatározó eleme, különleges helytörténeti érték. Wendler Ferenc, budaörsi parasztember – a „kőhegyi remete” – látomásai alapján 1855-ben építette fel a település fölötti magaslaton a **Kőhegyi kápolnát**. Az Ótemetőben az 1860-as években eredetileg ravatalazó kápolnának épült **Csulits-kápolna** a temetkezés megszűnését követően a helyi görögkatolikus vallású lakosok temploma lett. A **Kálvária kápolnát** eredetileg Kreis Jakab építtette 1817-ben a Kálvária-domb aljában, a kálváriaegyüttes első elemeként. A második világháborút követően teljesen elpusztult építményt

2002-ben eredeti formájában újraépítették. A Farkashegyi úton 1808-ban Helly József által építtetett, későbarokk stílusú Starentanz kápolnát 2004-ben szépen restaurálták, műemléki védeltséget élvez (ezért a kataszterben nem szerepel).

Feszületek, keresztek

A település viszonylag nagy számú feszülete, keresztje elsősorban az 1720-as évektől betelepült német nemzetiségű lakosság erős katolikus vallásosságának bizonyítéka. Az út menti feszületek többsége kőkereszt fém korpuszal, amelyeket 19. század második felében, a 20. század elején állítottak. Ezek közé tartozik a **régi út menti feszület** (1850), a római katolikus templom bejárata mellett felállított **missziós kereszt** (1865), a **Hehli-kereszt** (1903) és a **Herczog-kereszt** (1911). A Szabadság úton álló, hiányos és felirat nélküli **régi kőkereszt** és a **Farkasréti úti kereszt** állításának ideje ismeretlen, de azok is minden bizonnyal a 19. század végétől, a 20. század elejétől állnak a helyükön. Az út menti keresztek fogadalmi keresztek vagy emlékkeresztek. Valószínűleg a 20. század elején állították a **Deák Ferenc utcai**, csak részben helyreállított, rossz állapotban lévő **domborműves kőkeresztet**. A dolomitzikla tetején álló, fémből készült

Kőhegyi kereszt a korábbi, elpusztult kereszt helyére került 1995-ben, a német nemzetiségi lakosság kitelepítésére emlékezve és a megbékélés jelképéül.

Védőszentek szobrai

Szent Vendel a pásztorok, a háziállatok és a legelők oltalmazója. Az állatok legelőre hajtásának útvonalán állították. Az 1744-ben készült, a templomkert délnyugati sarkában álló szobor az 1730-as években létesített uradalmi tehenészetre, a 18–19. században jelentős, a lakosság életében meghatározó fontosságú szarvasmarha tartásra emlékeztet. **Nepomuki Szent János** a hidak védőszentje, hidakra vagy patakok, folyók partjára állították. Az 1852-ben készített szobor a szokásoktól eltérően a vízfolyásoktól távol áll a Budapesti út és az Aradi utca kereszteződésében.

Egyéb szakrális szobrok

A Molnár Pál utcában, kis pihenőkerttel övezve áll a **Fájdalmas Anya szobor** (Pietà). A szobrot az 1920-as években Hauser Antalné állította, akinek három néma gyermeke volt. A Kő-hegy tetején, a közelmúltban került

felállításra a **Szentháromság szobor**, az ott lévő vallási emlék-együttes részeként.

Képtartó oszlopok és képesfa

Három képtartó oszlop van a településen. Közülük a Felsőszállás utca sarkán, 1913-ban állított szép, régi **Mária-képoszlopban** jelenleg is látható a Szűz Máriát ábrázoló kerámia dombormű. Az Aradi utcában 1931-ben – akkor a település beépített részének határán – állított **Szent Márton képoszlop** fülkéjébe néhány éve került újra a szentet ábrázoló kerámia alkotás. Az eredetileg Szent Bálint tiszteletére állított, magánkertben lévő, **Baross utcai képtartó oszlop** üres, elhanyagolt. A történeti források szerint egykor több képesfa is volt a település erdőterületén, a felmérés során egyet találtunk, a **Kakukk-hegyi képesfát**.

Passiójátékok helyszíne

Sajátos szakrális emlék és a települési hagyományőrzésben is fontos szerepe van a **Passiójátékok** egykor állandó díszlettel kiépített **helyszínének** a Kő-hegyen.

Temetkezési emlékek

Az **Ótemető** az egyik legnagyobb magyarországi német temető, kegyeleti park. 1755-ben szentelték fel, és 1956-ig működött. A legrégebbi sírkövön 1753-as évszám olvasható, feltételezhetően a templomkert körüli egykori cinteremből helyezték át más sírkövekkel együtt. Az Ótemető nevezetességei a Csulits kápolna, az 1782-ben elhunyt Mertinger József plébános sírköve és a nagy számú, 19–20. századi, késő barokk és klasszicizáló stílusú (talpas, gótkeresztes) díszes sírkő. Országos német nemzetiségi emlékhely, a benne létesített kitelepítési emlékművel. A két temetőkereszt közül az ótemetői **Csulits-keresztet** az 1860-as években, az **újtemetői nagykeresztet** 1904-ben állították.

Határjelek

A település határvonalán csak a Budapest Főváros által a 19. század végén és a 20. század első felében állított **határkövek** ismeretesek. Feltehetően egykor voltak Budaörsnek más határjelei is. (Határjel volt a 18. században Buda és Budaörs határán állított, már csak a leírásokból ismert Rikker-kereszt is.)

A főváros 1873-ban, Pest, Óbuda és Buda egyesítésekor hozott döntést a főváros határának megjelöléséről „a határok mentén elhelyezett kövekkel”. A budai oldalon 1878 és 1882 között felállított 225 határkő a 101–325. sorszámot kapta. Ebből 34-et állítottak fel a főváros Budaörsrel közös határára **1882-ben**, a 239.-től a 272.-ig sorszámúakat. Közülük kettő hármass határt jelöl: a 239. számú Budapest, Budaörs és Budakeszi határát (az 1891-es határmódosításig), a 272. számú pedig Budapest, Budaörs és Tétény egykori határpontját. A két hármass határt jelző követ mesterséges halomra helyezték. A 241. számú határponton, a Kakukk-hegyen, korábban, már 1872-ben, felállított öntöttvas földmérési jel áll. A kövek Budapest felé néző oldalán a Budapest Főváros felirat, az elhelyezés évszáma és a kő sorszáma, Budaörs felé eső oldalán pedig a település neve olvasható. A 34 határkőből 21 lelhető fel, és került a kataszterbe. Néhány határkő oldalában szintezőcsap van, vagy annak helye látható.

A főváros 1891. évi határmódosítását követően Budaörs északi határvonalának egy része is Budapesttel lett közös. Ezen a nyomvonalon **1933-ban** helyeztek el újabb

határvöveket, amelyekből 4 lelhető fel. Ugyanekkor Budaörs keleti határán is elhelyeztek a nyomvonalat pontosító köveket. Azok közül kettő látható: az Irhás-árok mellett 288.1, Kamaraerdőn 265.1 számmal (BP és BÖ felirattal) jelölve. Az 1882. évben állított határvövek egy részére is ekkor került színtezőcsap és az 1933-as évszám.

Kertépítészeti emlékek

Az 1950–60-as években végzett, viszonylag nagyarányú utcafásítás emlékeit őrzik a hiányosan megmaradt **idős japánakác utcasorfák** (*Sophora japonica*) a központban a Kossuth és a Molnár Pál utcákban, valamint Kamaraerdőn a Beregszászi úton. Egészséges, szép és nagytermetű a **vasútállomás előtti két kislevelű hárs** (*Tilia cordata*), amelyeket feltételezhetően a pályaudvar 20. század elején végzett bővítésekör ültettek. Középkorú, de nagyon szép termetű és nagy növésű az egykori kamaraerdei gyümölcsös törzsültetvény területén lévő **idős feketedió** fa (*Juglans nigra*). Legújabb kori kertépítészeti emlék a Templom-téren 2005-ben felállított **Napóra**.

Közlekedéssel kapcsolatos emlékek

Légi közlekedési emlék a Farkas-hegy legmagasabb pontján felállított – jelentősen megrongált állapotban lévő – **vitórlázórepülő emlékmű**, amely az első magyar vitórlázórepülő egyesületnek, illetve Budaörsön, a Farkas-hegy oldalában 1929-től 1957-ig folytatott gyakorló- és sportrepülésnek állít emléket. (A közúti közlekedés épített emléke a papírbolt előtti, a közelmúltban szépen helyreállított régi kőhíd, annak építési idejére és eredeti szerepkörére azonban eddig nem sikerült adatot találni.) Az 1884-ben megnyitott vasútvonal régi építményeinek többsége vagy a fejlesztések során megsemmisült, vagy műszaki okból átépítésre került. A **vasútállomás** épülete megőrizte eredeti jellegét, homlokzatának átalakításai helyreállíthatók. Az egykori vasúti aluljáró együttesből már csak a gyalogos aluljáró északi homlokzata őrzik az eredeti formát és a régi terméskő burkolatot.

Termeléssel kapcsolatos emlékek

Agrártörténeti emlék

A település gazdasági életében, a lakosság megélhetésében a 18–19. században jelentős szerepet játszó szőlő- és bortermelés emlékei a megmaradt **présházak és pincék**. A 20. század elején még egységes arculatú és összefüggő építészeti együttest képező pincesorokból mára csak szórványok maradtak. A kataszteri lapon bemutatott, a Kő-hegy északi lábánál lévő utcarész csak példa a bortermeléssel kapcsolatos építészeti emlékek megőrzésének lehetőségére és fontosságára.

Bányászati emlékek

A Budaörsi-hegy (korábban Frank-hegy) déli és nyugati oldalában nagy számban található a **piktortégla üregek**. Már a 19. század második felében több budaörsi család foglalkozott a szobafestők által alapozó fedőanyagnak használt piktortégla készítésével. Annak alapanyagát fejtették a település feletti hegyoldalon. A tevékenység emlékét őrzik a fennmaradt, részben beomlott tárók.

Turizmussal kapcsolatos emlék

A **Frank-hegyi turistaház** 1917-ben épült. A közelmúltban jelentősen átalakított épületet nem építészeti értéke, hanem a hazai szervezett turizmusban betöltött történeti jelentősége teszi értékessé.

Erdőgazdálkodással kapcsolatos emlékek

Az erdőgazdálkodás emlékei azok az **idős hagyásfák**, amelyek egykor a budaörsi erdők területén nőttek, a telekosztások és az építkezések következtében azonban ma már bekerített magántelkeken állnak (a Gyöngyvirág utcában, illetve a Budakeszi út mentén, a két település határán lévő telken). Különlegesség a Budaörsi-hegy északnyugati lejtőjén található **hattörzsű hársfa**.

Történelmi eseménnyel kapcsolatos emlékek

Országos történelmi eseménnyel kapcsolatos emlékek

A templomkertben felállított **Budaörsi Országzászló** valamikor 1929 és 1934 között készült, hasonlóképpen az országSZerte állított, a trianoni békeszerződésre, az ország feldarabolására jelképként emlékeztető országzászlókhöz. Eredetileg faragott zászló tartó rúd és hímzett zászló is tartozott hozzá, azok azonban 1945 után megsemmisültek. Ugyancsak a templomkertben található az első és a második világháborús hősökre emlékező emlékművek. Az 1925-ben állított **I. világháborús emlékmű** egy szép emlékszobor, a talapzatán lévő táblákon a háborúban elesett budaörsi lakosok neveivel. Az 1992-ben felállított **II. világháborús emlékmű** egy íves táblafalon lévő márványtáblákon sorolja fel a háborúban elhunyt 485 budaörsi lakos nevét. A budaörs–budakeszi összekötő út mentén található a 2002-ben megnyitott **Német-Magyar Katonai Temető és Békepark**. A mind építészeti, mind kertépítészeti szempontból magas színvonalon kialakított sírkert a II. világháborúban az ország különböző pontjain elesett, ismert és ismeretlen katonák nyughelye, országos és nemzetközi jelentőségű emlékhely.

Településtörténelmi emlékek

1236-ból ismert a települést említő első oklevél. Ennek 750 éves évfordulóján állították fel a városháza melletti köztéren a **Köszöntő szobrot**. Az Ótemetőben került felállításra a **Kitelepítési emlékmű**, amely a német nemzetiségű lakosság 1946–1947. évi kitelepítésének állít emléket.

Történelmi személlyel, híres emberrel kapcsolatos emlékek

Az Ótemető egyik legrégebbi és legszebb síremléke az 1782-ben elhunyt budaörsi plébános, **Mertinger József sírköve**. Történelmünk kiemelkedő személyiségeire emlékeztetnek a közelmúltban felállított, új emlékművek: az Ótemető mellett lévő **Kossuth-emlékmű** és a Szabadság úti közpark sávjában állított **Hunyadi János szobor**. A Kő-hegyen, a kápolna mellett található a **Wendler-sírkamra**, a budaörsi településtörténet ismert személyiségének, a „kőhegyi remetének” a nyughelye.

ELPUSZTULT, ILLETVE JELENTŐSEN KÁROSODOTT KULTÚRTÖRTÉNETI ÉS TERMÉSZETI EMLÉKEK

A kultúrtörténeti és a természeti emlékek – az ország más településeire hasonlóan – Budaörsön is nagy számban váltak korábban áldozataivá a megdöntött településfejlesztésnek, az értékörzést feleslegesnek tartó szemléletnek és a hagyománytisztelet hiányának. A néhány évtizede feltárt római kori építészeti emlékekből ma semmi nem látható Budaörsön. Már csak leírásokból tudjuk, hogy a 20. század közepéig állt a település nyugati határán a szőlő- és bortermelők védőszentjének, Szent Orbánnak a szobra. A második világháborúban semmisült meg a Starentanz-kápolna mellett álló nagy kőkereszt. Néhány évtizede még láthatók voltak a hegylábú legelőkön a 17–18. században létesített itatókutak, mára egyet sem lehet fellelni közülük. A harmincnégy 1882. évi határkövön tizenhárom hiányzik. A fel nem lelhető határkövek közül kettő a repülőter létesítése, a többi lakó- és raktárépületek építése következtében pusztult el. A meglévő határkövek között is van egy, amelyik kiszedve hever a földön és olyan is, amelyik már csak mindössze 25 centiméter magasságban emelkedik ki a felszínről. A kiszedett és a patakmedrek oldalában kidőléssel veszélyeztetett határkövek még helyreállíthatók. Nincsenek meg az 1884-ben épült vasúti őrházak, és jelentősen átalakult a valószínűleg 1914-ben, eredetileg terméskőből épült vasúti

aluljáró is. Semmi épített emléke nem maradt fenn a település közlekedésében a 20. század első felében fontos szerepet betöltött Budafok–Budaörs–Törökbálint HÉV-vonalnak.

Az egykori szabadtéri bálványprések egyetlen köztéri emléke az Ótemető mellett, a Bor utcában még látható gerendanehezék hatalmas mészkő tömbje. A 19. században feltehetően megépített és funkcionált vízduzzasztó völgyzárógátnak csak rajza maradt fenn, ma már az egykori helye sem ismert. A hegyvidéki területen, főként a határvonalon több helyen láthatók a második világháborús, védelmi célú földművek (lőállások, lövészárkok) maradványai. Még lehetséges közülük néhány elem megőrzése és bemutatása oktatási-nevelési céllal. A kataszterbe nem kerültek be, de a helytörténet teljessé tétele érdekében további kutatásra javasoltak az évszázados löszmélyutak, valamint az egykor legeltetésre használt meredek domboldalak „marhazongorás” felszínei.

A kataszterben szereplő egyedi tájértékek közül néhány nagyon rossz állapotban van, erősen veszélyeztetett. Közülük is külön figyelmet érdemelne a Csiki-pince, valamint a piktortéglá üregek megőrzése és bemutatathatóvá tétele. A vitorlázórepülő emlékművön szándékos rongálás nyomai látszanak. Az egykori présház együttesek többsége lebontásra vagy jelentős átalakításra került, a máig is fennmaradt

építmények már csak elszórtan találhatóak meg. Ritkán, csak néhány helyen látható még egymás mellett két-három, jellegében eredeti présház, illetve pince.

A település természeti emlékei (sziklaalakzatok és egyéb különleges felszínformák, védett növények és állatvilág élőhelyei) egyrészt a tájvédelmi körzet, másrészt a helyi jelentőségű természetvédelmi terület részeként védettek, és így törvényi oltalmat élveznek. Ezért nem kerültek be az egyedi tájértékek kataszterébe. Az egykor értékes természetes vízrajzi elemek, a patakok (Budakeszi-árok, Budaörsi-árok, Hosszúréti-patak) mára döntően mesterséges mederben folyó csatornák lettek, vizük erősen szennyezett, parti sávjuk nagymértékben degradálódott. Az ugyancsak természeti értéket képviselő egykori vízállásos, nádas élőhelyek feltöltésre és beépítésre kerültek.

Ugyanakkor az elpusztult, de a közelmúltban helyreállított kultúrtörténeti emlékek szép példái Budaörsön a Kálvária-kápolna, a Kőhegyi-kápolna és a Kőhegyi-kereszt. A károsodott emlékek helyreállításának követendő példája a Szent Márton képtartó oszlop is. A nagyon leromlott állapotú Szent Vendel szobor és Nepomuki Szent János szobor – néhány éve történt sikeres restaurálásuk után – újból a településképet gazdagító, szép alkotásként láthatók.

JAVASLAT HELYI VÉDELEMRE

A települési örökség részét képező, a kataszterbe felvett egyedi tájértékek védettségének helyi jogszabályban történő rögzítése javasolt. Jelenleg ez három, a kataszterben is szereplő tájérték, az egykori tűzoltószertár (Bö-2), az Ótemető (Bö-26) és a vitorlázórepülő emlékmű (Bö-36), esetében már egyedileg fennáll, illetve az Ótemetőben (Bö-28, 45, 52) és a Kő-hegyen (Bö-6, 14, 18, 23, 46, 47) lévő értékek esetében területi védettség révén biztosított. Helyi védettséget élveznek a volt légvédelmi bázison (Bö-4) a kapuzat és a kerítéselemek – ebben az esetben a védelemnek a teljes telekre történő kiterjesztése javasolt.

A tájértékek közül a Kálvária kápolna (Bö-5) műemléki telken áll: ebben az esetben csupán arra van szükség, hogy a 2002-ben rekonstruált épület a műemléki jegyzékben külön nevesítve is megjelenjen. A présház-együttesek (Bö-37) fennmaradt elemei és a piktortéglá-üregek (Bö-41) esetében további vizsgálatokat igényel a védendő objektumok körének meghatározása. Speciális eljárást igényelnek a határkövek (Bö-24, 25) is, amelyek esetében a fővárossal együttműködve kell megvizsgálni a jogi védelem biztosításának lehetőségét.

Felhasznált források – a kataszterben szereplő rövidítésekkel

Filipszky István (1997): Budaörs helytörténeti kislexikon – **FI, 1997**

Budaörs Város Önkormányzata, Budaörs

Filipszky István (1998): Budaörs múltja, a régészeti leletek tükrében

gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár, Budaörs

Filipszky István (1998): Kamaraerdő története a kezdetektől a századfordulóig

Kamaraerdőért Baráti Társaság, Budaörs

Filipszky István (2000): Elfeledett évszázadok

Budaörs Város Önkormányzata, Budaörs

Filipszky István (2001): Nehéz kezdet. Budaörs története 1720-tól 1730-ig

gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár, Budaörs

Filipszky István (2001): Nehéz kezdet. Budaörs története 1730-tól 1740-ig

gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár, Budaörs

Filipszky István (2003): Elődeink öröksége. Tanulmányok Budaörs múltjából I.

Filipszky István szerzői kiadásában, Budaörs

Filipszky István (2004-2005): Elődeink öröksége.

Tanulmányok Budaörs múltjából II.

Filipszky István szerzői kiadásában, Budaörs

Gyulay Zoltán (2004): Budaörs.

CEBA Kiadó, Budapest

Hauser József (1985): Budaörsi Krónika – **HJ, 1985**

Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest

Kiss István Géza (1996): Hűség és becsület: Emlékezések a budaörsi csata 75. évfordulójára – **KIG, 1996**

Budaörs Város Önkormányzata, Budaörs

Kovács Józsefné Paulovits Teréz (é.n.): Budaörs szabadban álló szakrális emlékei (kézirat) – **KJPT**

Kovács József László, szerk. (2003): Franz Wendler és a Kőhegyi-kápolna 150 éve – **KJL, 2003**

Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzat – Riedl Ferenc Helytörténeti Gyűjtemény, Budaörs

Lővey Pál (1997): Budaörs, Ótemető (kézirat) – **LP, 1997**

Ottomány Katalin, Mester Edit, Mráv Zsolt (2005): Antik gyökereink

Budaörs Város Önkormányzata, Budaörs

Szentpétery Tibor (1995): A XVIII–XIX. században kihelyezett budapesti határvégek albuma

Budapesti Városvédő Egyesület, Budapest

Vass Jenő Sándor, szerk. (2002): Egyházlátogatások Budaörsön – **VJS, 2002**

Budaörs Város Önkormányzata Polgármesteri Hivatala, Budaörs

Budaörs Szabályozási Terve (2005)

Római Atelier Építésziroda Kft.

28/2004 (V.25.) sz. helyi rendelet Budaörs Város építészeti örökségének helyi védelméről

Budaörs Német Nemzetiségi Önkormányzatának honlapja – **BNNO**

<http://www.bnno.hu>

A Frank-hegyi turistaház honlapja – **FH**

<http://www.frankhegypanzio.hu>

Szóbeli adatközlők:

Feldhoffer András, nyugdíjas – **FA**

Filipszky István, igazgató – Gr. Bercsényi Zsuzsanna Városi Könyvtár

Grósz András, történész–levéltáros – Dr. Riedl Ferenc

Helytörténeti Gyűjtemény

Luntz Ottokárné, nyugdíjas – Dr. Riedl Ferenc

Helytörténeti Gyűjtemény

BUDAÖRS EGYEDI TÁJÉRTÉKEI – ÖSSZESÍTŐ LISTA

Bö-1	Csiki-pince	Bö-20	Szent Márton képoszlop	Bö-37	Présház-együttesek fennmaradt elemei
Bö-2	Egykori tűzoltószertár	Bö-21	Baross utcai képoszlop	Bö-38	Idős kocsányos tölgyek
Bö-3	Régi víztorony	Bö-22	Kakukk-hegyi képesfa	Bö-39	Idős molyhos tölgyek
Bö-4	Egykori légvédelmi bázis	Bö-23	Passiójátékok helyszíne	Bö-40	Hattörzsű hárs
Bö-5	Kálvária-kápolna	Bö-24	Budapest Főváros 1882. évi határkövei	Bö-41	Piktortégla-üregek
Bö-6	Kőhegyi-kápolna	Bö-25	Budapest Főváros 1933. évi határkövei	Bö-42	Frank-hegyi (Kolacsovsky-) turistaház
Bö-7	Régi út menti feszület	Bö-26	Ótemető	Bö-43	Hunyadi János szobor
Bö-8	Missziós-kereszt	Bö-27	Csulits-kápolna	Bö-44	Kossuth-emlékmű
Bö-9	Farkasréti úti feszület	Bö-28	Csulits-kereszt	Bö-45	Mertinger József plébános sírköve
Bö-10	Hehli-kereszt	Bö-29	Újtemetői nagykereszt	Bö-46	Kőhegyi-remetelak
Bö-11	Régi kőkereszt	Bö-30	Idős japánakác utcafásítás	Bö-47	Wendler-sírkamra
Bö-12	Herczog-kereszt	Bö-31	Kossuth utcai idős japánakác	Bö-48	I. világháborús emlékmű
Bö-13	Domborműves kőkereszt	Bö-32	Vasútállomás előtti idős hársfák	Bö-49	Budaörsi Országzászló
Bö-14	Kőhegyi kereszt	Bö-33	Idős feketedió	Bö-50	II. világháborús emlékmű
Bö-15	Szent Vendel szobor	Bö-34	Napóra	Bö-51	Német–Magyar Katonai Temető és Békepark
Bö-16	Nepomuki Szent János szobor	Bö-35	Budaörsi vasútállomás épülete	Bö-52	Kitelepítési-emlékmű
Bö-17	Fájdalmas Anya szobor (Pietà)	Bö-36	Vitorlázórepülő emlékmű	Bö-53	„Köszöntő”-szobor
Bö-18	Szentháromság-szobor				
Bö-19	Mária-képoszlop				

ADATLAPOK